

■ *A nyolcvanas évek végéig nemigen számíthatott rá a „civil” polgár, hogy az 1956-os iratanyagban bepillantson. A jegyzőkönyvek, rölapok, fényképek, peranyagok és jelentések létezéséről az átlagember inkább csak találgatni tudott. Mi az ami mostanra megváltozott a dokumentumok hozzáférhetőségét illetően?*

– Az illetékesek hozzáállása. A kerettörvények ugyanis megmaradtak. A közigazgatási iratanyagok engedélyt a levéltárigazgató adja meg, míg a kutatási korlátozás alá eső anyagok, a bírósági, és a titkos, személyi okiratok tanulmányozásához ezentúl is a megyei bíróság elnökétől, illetve a település jegyzőjétől kell engedélyt kérni. De ez az engedély már egészen más, mint régen. Korábban, ha valaki betekintést akart egy 1956-os okiratba, biztosra vehette, hogy alaposan megnézik, kicsoda ő. Ma viszont első szóra kiadják a kért iratot – feltéve, hogy nem a perek tanuvalomási jegyzőkönyveiről, vagy az egyes aktákban néha fellelhető belső jelentésekről van szó. Ezek ugyanis állambiztonsági anyagok és nem adhatók ki.

■ *Mégis, ki kaphat kézbe egy ilyen jellegű dokumentumot?*

– Elméletileg a tanuvalomások is megkaphatók, de ebben az esetben már indokolni kell a kutatói szándékot. Ha történész az illető, akkor szabadabban megkaphatja. Ha újságíró, akkor – elnézést – nehezebben. De ezekre az anyagokra gyakran nincs is szükség: a gyanúsított-kihallgatási jegyzőkönyvek, az ítéletek és egyéb kísérőanyagok általában tartalmazzák azokat az adatokat, amelyek alapján egy bizonyos eseményt ábrázolni lehet.

■ *Mire lehet, és mire nem szabad felhasználni ezeket az adatokat. Mi történnék akkor, ha valaki nyilvánosságra hozná egy 1956-os per anyagát, a terhelő tanuvalomásokkal együtt?*

– Ez már teljesen polgárjogi kérdés. A levéltár kiadja az anyagot, ha az érdeklődő engedéllyel érkezik. Kiadhatja akár a tanuvalomásokat is, amennyiben az illető erre – indokai alapján – engedélyt kap. De mihelyt közzéteszi ezeket, akkor már polgárjogi felelősséggel tartozik a tanukkal szem-

Az emlékezetes nagygyűlés. S a diszkrét fotográfus: nem szemből, hanem „hátról” fényképezi Szeged polgárait

■ A Duna-Gate nyomai az aktában? Az ítélet készen várta a pert

– beszélgetés Farkas Csaba történésszel, a Csongrád Megyei Levéltár főlevéltárossával

ben, akik ezért bármikor polgári pert indíthatnak ellene, a személyiségi jogok és a jóhír megsértéséért. És jó esélyük lenne rá, hogy megnyerjék a pert. Érdekes, ahogyan megfordult a helyzet. Míg a 80-as évek végéig inkább a vádlottak vallomásai voltak védettek, egy ideje a tanuvalomásokat kell védeni.

■ *Milyen jellegű, és mekkora mennyiségű anyag van a Csongrád Megyei Levéltár birtokában? Az 56-os iratok nagy része, gondolom, nem került mindjárt ide.*

– Valóban nem. Részben, mert a belügyminisztérium politikai osztálya sokat kiemelt közülük az egyes nyomozások során. Aztán, vagy hozzácsatolta a peranyagokhoz, vagy megsemmisítette őket. Ezek azonban főként bírósági anyagok, amelyek jórészt az 1956 utáni évekből származnak. A korabeli, vagyis az októberi iratok közül nagyon kevés van meg. Igaz, arra sincs bizonyíték, hogy jóval több irat készült volna a forradalom idején. Töredékesen, de megvan-

nak a Szegedi Forradalmi Tanács jegyzőkönyvei, a MEFESZ anyaga, és sok munkástanács jegyzőkönyv is. Utóbbiak a pártarchívumban maradtak fenn, minthogy 1956 után, amikor a párt megszállta az üzemeket, az alakuló pártszervezetek az ott lévő munkástanácsok iratait beszédtek és elküldték a megyei pártbizottsághoz. Az említett iratpusztuláshoz hozzátartozik még, hogy 1956 november 4. előtt a forradalmi szervezetek maguk is semmisítették meg iratanyagokat – nehogy a politikai szervek kezébe kerüljenek.

■ *Észlelték-e iratmegsemmisítéseket az utóbbi években? Persze nem arra gondolok, hogy a levéltárban...*

– Megemlíthetem például a MEFESZ-ügy aktáját. Ezt, és a hozzá hasonló népbírósi anyagokat jópár évig nem a bíróság őrizte, hanem a BM archívuma. A 80-as évek végéig kezdték el visszaküldeni a dossziékat. Vagy, mert nem fért már el, vagy, mert a BM politikai rendőrség nem tartotta már veszélyesnek azokat az embereket, akikről az iratok szóltak. Megbetegedtek, meghaltak, vagy nagyon megöregedtek – a BM ilyenkor visszaküldte az aktát a bíróságra. Van a MEFESZ-aktában egy névsor, amely megmutatja, hogy az ügybe harminc év alatt hányan pillantottak bele. Nyolc név, valamennyien hatósági emberek. De nem is ez az érdekes. A dosszié 1989-ben került ide, azelőtt a BM archívumban őrizték. Nyilvánvaló, hogy mire ide jutott, az állambiztonsági szervek a saját irataikat kivették belőle. A dátum, amelyen a BM kiadta, 1989 november 21. Nyilván ismerős: éppen az úgynevezett Duna-Gate-ügy idejére esik. Ebben a dossziében benne volt a Csongrád megyei III/III-as ügynökös névsora. Kivették. Viszont maradtak még benne belső jelentések – de az aláíró nevét minden esetben gondosan lefestették.

■ *A bírósági anyagokban maradtak-e fenn feljegyzések fogolyverésekről, brutális kihallgatásokról?*

– Általában kevés említés maradt verésekről. Ha az elítélt a tárgyalás jegyzőkönyvébe belemondta, akkor maradt nyoma. Az egyik bírósági anyagban például fennmaradt, hogy

„A közművelődésnek”

egy kübekházi illetőségű személy kijelenti a jegyzőkönyvben: ő bizony százig még számolta a pofonokát – tovább nem. Komolyra fordítva a szót: vannak arról is adataink, hogy 1956 után vertek agyon embereket a fogságban.

■ *Kiérezhető-e ezekből a periratokból, hogy hogyan folytak le a vizsgálati kihallgatások és a perek? Hogyan viselkedtek a vádlottak, hogyan a tanuk?*

– Ha egy átlagos kihallgatási jegyzőkönyvet megnéz, észreveheti rajta, hogy a szöveg a lehető legprimitívebb nyelvtani hibákkal van tele. Ennyit a korabeli vizsgálótisztekről. Ami pedig a vádlottak vallomásait illeti, van egy lényeges különbség az ötvenhatos perek és az ötvenhat előtti koncepciók között. Az koncepciók perekben olyasmi nem fordult elő, hogy a vádlott ellentmondott volna a vizsgálóbíróknak. Nem; ott bevették, megverték, s az illető vagy vallott, vagy meghalt – ettől függetlenül már kész volt a vallomás. Amit a vádlott vallott, az sem volt igaz. Ezzel szemben ami az ötvenhatos vallomásokban megjelenik, az nagyjából igaz – csak éppen nem bűncselekmény.

■ *Az 1956 utáni perek esetében mennyire lehet egy-egy ítéletet előre megfogottnak nevezni. Vegyük például a Kovács József*

esetét, akit 1958-ban kivégeztek Szegeden.

– És a Perbíró József esetét, akit ugyanebben a perben ítélték el. Első fokon Kovács József halálbüntetést, Perbíró József 15 évi börtönt kapott a bíróságtól. Az ügyész halálbüntetést kért mindkettejükre. A másodfokú ítélet meghagyta a halálbüntetést Kovács Józsefnél, és súlyosbított Perbírónál. Tizenöt évről életfogytiglanra. Ez az 56 utáni igazságszolgáltatás jellemzője. Általában, ha senki nem fellebez, a másodfokú bíróság nem hozhat súlyosabb ítéletet, mint az első.

■ *Vagyis az ítélet már készen volt...*

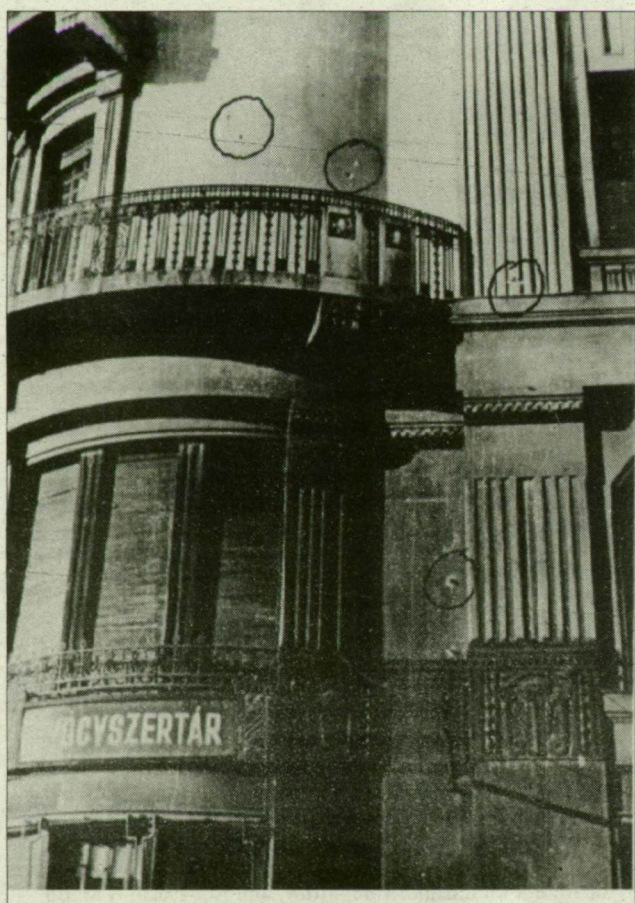
– Véleményem szerint igen, s ehhez érdemes még megvizsgálni a Kovács József ellen felhozott vádpontok alakulását. Első fokon az ügyész három „büntetett” vádolta: szervezkedés vezetésével, különösen nagy kárt okozó társadalmi tulajdon sikkasztásával és társadalmi tulajdon hűtlen kezelésével. Nos, a hűtlen kezeléstől már első fokon eltekintettek. A dolog abban állt, hogy Kovács József, mint a szegedi forradalmi tanács pénzügyi felelőse 500-500 forintot utalt ki azoknak a munkásoknak, akik 1956 októberében más városokból Szegeden ragadtak, s valószínűleg annyi pénzük sem volt, hogy élelmiszert vásároljanak. Másodfokon a sikkasztást is elejtették. Arról volt ugyanis szó, hogy Kovács József no-

vember 4-én állítólag 100 ezer forintot vett fel a Nemzeti Bankból, a nemzetőrség céljaira. Csak annyi bizonyos, hogy két napon belül a teljes összeg visszakerült a bankba. Az ügyész megpróbált politikai ügyet csinálni a dologból, mondván: Kovács a szovjet csapatok elleni ellenállást akarta finanszírozni. A vádpont végül úgy esett el, hogy Kovács ügyvédje – hat ügyvéd védte a per folyamán – figyelmeztetett: más esetben sokkal nagyobb összegért sem adnak „különösen nagy kár” minősítést. Ez akkoriban halálbüntetéssel járt. Maradt tehát a szervezkedés vezetése, vagyis egyetlen vádpont a háromból. És a büntetés mégis halál maradt. Ebből nem lehet másra gondolni, mint arra, hogy az ítéletet előre meghatározták.

■ *Előfordul-e olyan eset a levéltárban, hogy egy-egy 56-os elítélt, vagy hozzátartozója kereste a periratokat?*

– Igen. Tavalyelőtt például megjelent egy bácsika, azzal, hogy ő bizony „szembe akarja köpni” a tanuit. Ki kellett neki adni a tanuvalomásokat. A szabály szerint az elítéltet és bizonyos hozzátartozói körét megilleti ez a jog. Természetesen az belső államvédelmi anyagot – ha van ilyen a per-dossziében – ők sem kaphatják meg.

Panek Sándor

Golyóütötte sebek egy őszinte ház falán